

*Міронова Н. М.,
магістрантка кафедри української літератури
Запорізького національного університету*

*Бакаленко І. М.,
кандидат педагогічних наук,
доцентка кафедри української літератури
Запорізького національного університету*

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПОЕТИКИ РОМАНІВ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

Анотація. Статтю присвячено опису інтертекстуально-го складника поетики романів яскравої представниці сучасної української літератури – письменниці Ірен Роздобудько. Проаналізовано її твори, зокрема ті, що були написані на початку XXI століття, тому що саме вони вирізняються наявністю численних алюзій, цитат, епіграфів, ремінісценцій. У романах «Амулет Паскаля», «Ранковий прибиральник», «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя» та «Шості двері» виявлено численні інтертекстуальні зв'язки із відомими творами зарубіжних авторів. Розглянуто автоінтертекстуальні перегуки між романами авторки, а також між її художніми та документальними творами. Зазначено, що інтертекстуальні вкраплення у структуру художнього тексту є важливим прийомом ідіостилу письменниці; вони характеризують її тексти як відкриті і породжують нові смисли. Простежено, що прецедентними текстами, до яких зверталася Ірен Роздобудько, стали твори таких авторів, як Х.Л. Борхес, Х. Кортасар, А. Дюма, Дж. Лондон, Дж. Фаулз, М. Кундера, К.С. Льюїс, О. Грін, Е. Єлінек, О. Купрін, В. Набоков, Г. Маркес, Е.М. Ремарк та інші. Наголошено, що асиміляція її власних романів відбулася цілком гармонійно як між собою, так і з такими творами категорії non-fiction, як «Переформулювання», «Одного разу» та «Мандрівки без сенсу і моралі», і є цікавим і вдалим рішенням авторки. Акцентовано, що інтертекстуальність є однією з центральних категорій літературознавства, і зроблено висновок, що інтелектуальна белетристика потребує від читача певної підготовки та неквапливого глибокого прочитання, а інтерпретація художнього тексту реципієнтом може бути більше або менше вдалою, повною, але цілковито вичерпною вона, звісно, не буде. Припущено, що найбільш вдалою буде така інтерпретація, яка здатна досягнути неповторну поетику художніх творів певного автора.

Ключові слова: інтертекст, інтертекстуальність, інтертекстуальні зв'язки, чуже слово, прецедентні тексти.

Постановка проблеми. У визначення поняття інтертексту зробили значний внесок наукові праці французьких філософів Ролана Барта і Юлії Крістєвої. Барт формулює поняття «інтертекстуальність» таким чином: «Кожен текст – це інтертекст: інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш упізнаваних формах – тексти попередньої культури і тексти культури, що оточує. Кожен текст являє собою нове полотно, що зіткане із старих цитат. Обривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом і таке інше – усі

вони поглинуті текстом і перемішані в ньому, оскільки завжди до тексту і навколо нього існує мова» [1, с. 428].

Крістєва, яка, власне, і запропонувала термін, дала йому таке визначення: «Кожний текст являє собою перmutацію других текстів, інтертекстуальність; у просторі того чи іншого тексту перехрещуються і нейтралізують одне одного декілька висловлювань, узятих із інших текстів» [2, с. 135].

Одним із витоків теорії інтертекстуальності в літературознавстві XX століття стали праці М. Бахтіна. Він писав, що «гуманітарна думка народжується як думка про чужі думки, волевиявлення, маніфестації...» [3, с. 297]. Бахтін називав текст монадою, що «відображує в собі всі тексти цієї смислової сфери...» [3, с. 299].

У сучасному літературознавстві можна послугуватися визначенням І. Арнольд: «Під інтертекстуальністю ми будемо розуміти включення в текст цілих інших текстів або їхніх фрагментів у вигляді цитат, ремінісценцій і алюзій» [4, с. 71].

Але ще й до сьогодні вважається, що в сучасній науці все одно немає чіткого визначення інтертекстуальності. Його можна розглядати як у широкому сенсі – у контексті світової культури, так і в більш вузькому – як позицію конкретного автора.

Романи Ірен Роздобудько, написані на початку XXI століття (2004–2007), є вдалим прикладом інтертекстуальних вкраплень у структуру художнього тексту. Використання елементів «чужого слова» – алюзій, цитат, ремінісценцій та інших форм інтертексту (епіграфи, стилізація) – ще досі залишається таким, що повністю не розкрито.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Ірен Роздобудько активно досліджується вже протягом двох десятиліть. Не обходять увагою науковці й інтертекстуальність у її романах. Зокрема, варто згадати статтю Ю. Соколовської «Інтертекстуальні особливості прози Ірен Роздобудько» [5]. Дослідниця розглядала одразу кілька художніх творів письменниці, тому поверхнево торкалася найбільш видимих інтертекстуальних включень у них. У своїй дисертації «Творчість Ірен Роздобудько у контексті української масової літератури» Ю. Соколовська розглядає комплексно творчий доробок письменниці, зокрема проблематику, психологізм, жанрово-стильові та наративні особливості тощо, але питання про інтертекстуальність у цій праці не розглядається.

Існує чимало праць, де дослідники виявляють інтертекстуальні зв'язки у творах одразу багатьох українських письмен-

ників, тому про форми інтертексту у романах Ірен Роздобудько в їхніх дослідженнях теж йдеться без особливого заглиблення у пошуки інтертекстуальних перегуків саме в її творах.

Метою статті є спроба більш повного й поглибленого аналізу інтертекстуальних зв'язків у романах Ірен Роздобудько «Амулет Паскаля», «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, непридатних до життя», «Ранковий прибиральник», «Шості двері».

Виклад основного матеріалу. Реципієнт декодує сучасні романи, спираючись на власну асоціативну пам'ять і обізнаність у творах художньої літератури. Звісно, чим більше людина читає, тим краще вона орієнтується в літературному просторі, тим ширші її можливості у пошуках взаємодії текстів. Це своєрідний пароль, що допомагає авторові встановити контакт із читачем.

У романі Ірен Роздобудько «Амулет Паскаля» інтертекстуальність починається з назви твору. На перший погляд, це ремінісценція, адже, якщо пригадати, що слово у перекладі з латинської означає «спогад», можна зрозуміти, що авторка свідомо згадує відомого вченого. Але «підготовлений» читач, у цьому разі такий, що знайомий із творчістю Хорхе Луїса Борхеса, помітить у назві алюзію до цього відомого аргентинського письменника. До речі, саме він створив своєрідний символ інтертекстуальності – Вавилонську бібліотеку. Борхес писав «мініатюри», яких у нього величезна кількість. Серед них є есеї, присвячені Блезу Паскалю, і один із них має назву «Сфера Паскаля». Амулет у романі Ірен Роздобудько має форму сфери – це скляна кулька.

Існує багато інтерпретацій праць Блеза Паскаля. Сучасні дослідники порівнювали його з К'єркегором і Гайдеггером і зауважували, що він випереджав свій час і передбачував екзистенційну філософію. Нариси Борхеса про погляди вченого вирізняються дохідливим і цікавим викладом. «Куля являє собою ідеальну форму і підходить для божества. Бог є сферичним для Ксенофана і для поета Парменіда. За свідченням деяких істориків, Емпедокл і Мелісс вважали його нескінченною сферою» [6, с. 413]. А от інтерпретувати його можна по-різному. Наприклад, можна припустити, що, якщо люди створені за образом бога, то вони теж сферичні, тобто сферичним є їх внутрішній світ, що може означати щось на зразок замкнутості у власній кульці.

Мсьє Паскаль у Ірен Роздобудько «грає в бога», дозволяючи щасливому володарю амулету «знайти себе» і почати нове життя. Саме так – «Гра в бога» – мав називатися спочатку роман «Маг» («Волхв») Джона Фаулза. Інтертекстуальний відгук письменниці на світову літературу не обмежується лише Борхесом, і у чоловікові з бородою, який запросив пані Голку на танець у старенькій кав'ярні, неважко впізнати англійського письменника. У романі багато алюзій на його відомий твір ХХ століття «Маг».

У «Амулеті Паскаля» Джон працює у школі – так само, як герой «Мага» Ніколас Ерфе. Голка проходить цілу низку ініціацій, як і він – через болючий досвід пізнання людина, за екзистенційною теорією, знаходить себе. А поведінка мсьє Паскаля нагадує дії Моріса Кончіса. У ньому так само екзистенційна філософія домінує над логікою. «Маг» сповнений спогадів про жажливі події Другої світової війни, і в «Амулеті Паскаля» брязкіт у підвалі нагадав героїні про катування партизанів. Роздумуючи про насолоду життя, Голка однією з радо-

стей називає читання «товстої довгої книги, яка написана гарним розлогим стилем», що є ще однією ремінісценцією. Читач, знайомий із надто об'ємною «візитівкою» Фаулза – романом «Маг», – одразу зрозуміє натяк авторки. Пошук людиною своєї сутності є головною темою обох романів. Спільними є також і мотив містичності, і дивні персонажі.

Інтертекстуальність не завжди є впізнаною читачем, тому письменники частіше за все намагаються використовувати загальновідомі зразки культури. Гала, одна з гостей мсьє Паскаля, пригадує зустріч із першим чоловіком. У той час молода жінка знаходилася у санаторії для хворих на сухоти. «Кохання напередодні смерті. Що може бути романтичнішим?..» [7, с. 111] – її риторичне питання відсилає читача до історії кохання Патріції і Роберта з роману Ремарка «Три товариші». А роздумуючи про завершення кохання, жінка говорить, що воно «спочатку відчайдушно стрибає, як Гаврош під кулями, і співає свою останню пісеньку» [7, с. 111]. І порівняння з відсилкою до одного з найкращих зразків романтизму – роману «Знедолені» Віктора Гюго, швидше за все, вдячно буде сприйняте реципієнтом.

Та й сама Гала, й інші гості мсьє Паскаля теж є інтертекстуальним відгуком Ірен Роздобудько на біографії відомих людей, адже на останніх сторінках роману письменниця дякує «несподіваним помічникам у написанні цього тексту» і просить вибачити її.

Не менш яскраво вираженою є у письменниці й автоінтертекстуальність. Асиміляція двох художніх текстів – «Амулет Паскаля» і «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, непридатних до життя» – є цікавим літературним прийомом, своєрідною грою авторки з читачем. У зеленому блокноті пані Голки, героїні «Амулету Паскаля», є такий запис: «Я виходжу в імлістий морозний ранок – немов пірнаю в огидну каламутну й холодну воду. Вмикаю автопілот. Просто намагаюся досить чітко переставляти ноги. Аби йти. Повз будинок. Алеся вимерзлих дерев. До зупинки. Я вставляю у вуха навушники й одягаю на носа сонцезахисні окуляри, хоча сонця немає вже тижнів зо два. Просто мені не хочеться дивитися на світ. Сподіваюсь, я йому також небайдужа. І тому він часом перевертається і виливає на мене весь свій бруд» [7, с. 121].

Саме цими словами починається роман «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, непридатних до життя». Тобто це означає, що його написала пані Голка. Головною героїнею в ньому є Хелена, яка, у свою чергу, написала «Амулет Паскаля»! Вся справа тут у метапрозі, яка підриває літературні умовності. Сучасна художня література є моделлю для створення реальності, а не її (реальності) відображенням. Metafiction є інструментом, що допомагає дослідити, як люди конструюють світосприйняття.

Вперше про Паскаля у цьому творі згадує один із пацієнтів «жовтого будинку», де зіркова письменниця Хелена починає працювати психоспікером, перебуваючи у стані екзистенційної кризи. «Тільки незбагненне має право на вічність, – говорить В'ячеслав Петрович. – У літературі – Шекспір, у музиці – Моцарт, у малярстві – Леонардо, у науці – Паскаль...» [8, с. 106]. Вдруге його згадує лікар у розмові з паном Вітольдом (до речі, досить неординарний герой, можливо, це ще одна ремінісценція – згадка про дивовижного письменника ХХ ст. Вітольда Гомбровича), пригадуючи відомих мислителів, які мали певні ознаки аутизму. Напевне, мається на увазі не аутизм, який

дійсно є вродженим, а аутистичне мислення за швейцарським психологом Е. Блейлером. «Певні ознаки цієї хвороби були у Ньютона, Ейнштейна... Гадаю, що на це страждав і Паскаль» [8, с. 151]. Почувши це ім'я, Вітольд занурюється в спогади... Він розповідає лікарю про першу зустріч із Хеленою, коли вона була ще школяркою років десяти, про те, як почав знайомити її з наукою, викладаючи факти про відкриття Паскаля, про його ставлення до Бога... «Я так яскраво змалював ніч із понеділка на вівторок 23 листопада 1654 року в житті вченого... Так захопився розповіддю, що навіть знайшов у шафі свій старий щоденник, у якому дослівно за моїм старим викладачем математики записав той текст, який отримав назву «Амулет Паскаля»...» [8, с. 164].

Як відомо, в ту ніч французький вчений відчув якимсь містичне осяння. Свої думки в ті години він записав на смужці пергаменту і зашив його у свій камзол. Виявили його вже після смерті Блез Паскаля. Одні біографи називали його «меморіалом», інші – «амулетом». Йшлося в ньому про глибоке протиріччя теології і філософії. Ірен Роздобудько назвала цей стан наверненням – кожен із пацієнтів у романі пережив його. Ці люди насправді здорові – вони просто так само, як і їхня психологиня Хелена, пробудилися душею, тобто відчули «під собою землю, за собою націю чи хоча би спільноту однодумців, а над собою – Бога...» [8, с. 188]. «Книгу пані Хелени «Амулет Паскаля» я сам перечитав разів п'ять, – відреагував лікар на розповідь Вітольда. – Цікаво було почути, як усе починалося» [8, с. 165].

Сучасних письменників формує не лише рідна культура – вони часто звертаються до культур інших країн і епох. Зважаючи на такі контакти, роман «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя», який тісно пов'язаний з романом «Амулет Паскаля», можна назвати інтертекстуальним і транскультурним. У романі є два алюзивних епіграфи, які відсилають до «Нестерпної легкості буття» Мілана Кундери. Також можна помітити, що юній Хелені книга Паскаля «Думки» слугувала своєрідною перепусткою у квартиру Вітольда, як і книга «Анна Кареніна» слугувала Терезі «паролем» на вхід до Томаша у романі Кундери. «Вона сама подзвонила в мої двері за кілька тижнів. У руках тримала книжку...» [8, с. 161]. Дівчинка з монологу одного з пацієнтів – Технолога – носить важкі карафи з водою, що нагадує важку працю юної Терези у барі, де вона працювала до зустрічі з Томашем і змушена була носити відвідувачам по кілька важких келихів із пивом у кожній руці. Алюзивною є ситуація з помираючою пташкою – в «Амулеті Паскаля» Голка також, як і Тереза в «Нестерпній легкості буття», намагається допомогти маленькому створінню. Але, незважаючи на епіграфи – цитати з роману Кундери, у романі також є ще велика кількість й інших інтертекстуальних зв'язків з різними творами. Тут теж «грають в бога», як і у Фаулза – наприклад, американський дід одного з пацієнтів прагнув «бути богом», ставлячи своїй родині якісь неймовірні умови задля отримання спадку. Пан Вітольд обожноє робити подарунки, адже це дає йому змогу «відчути себе творцем світу». «Подобалося бути богом» йому і для Хелени – адже він за кілька років підготував її до вступу в університет на іноземній мові зовсім безкоштовно. І на почуття дівчини, яка вже стала цілком дорослою, він не відповів, адже він «не Гумберт Гумберт! І збочинських нахилів за собою не помічав...» [8, с. 155] – алюзія на «Лоліту» В. Набокова.

Інтертекстуальні перегуки відбуваються не лише між століттями. «Перегукуватися» можуть і твори, що написані у XXI столітті майже в один рік. Неможливо не згадати один інтертекстуальний відгук Ірен Роздобудько на твір, за який 2004 року його авторка отримала Нобелівську премію. У Парижі Хелена бачить, що «у великій книжковій крамниці на вітрині за склом, немов близнюки, стоять сорок вісім її «Амулетів Паскаля» [8, с. 216]. Вона заходить до кав'ярні і зустрічає там відомого письменника, у якому можна впізнати її улюбленого Мілана Кундери. Він упізнав письменницю – читав про неї у газеті «Le Figaro». Вони довго розмовляють про літературу. Відбувається цікава ремінісценція. Хелена говорить, що «після прочитання нової книжки однієї австрійської письменниці... батьківщина Моцарта здалася їй унітазом у студентській «общазі», в якій зіпсовано зливний бачок, і всі нечистоти плавають на поверхні...» [8, с. 216]. Ім'я не називається, але його легко вгадати. Звичайно, йдеться про книгу Е. Єлінек «Піаністка», яка, безумовно, написана талановито, але шокувала багатьох.

Стосовно свого перекладеного «Амулету Паскаля» Хелена зауважує, що деякі абзаци там були написані «для себе». Наприклад, про те, як Блез Паскаль потрапив на світську вечірку і там «був лише диваком...». Сидячи на підлозі серед купи книжок, Хелена читає таке: «Поблажливо поплескати генія по плечу – от єдина розрада «сильних світу цього». Вони плескають – геній сором'язливо і вдячно всміхається. Йому м'яко вказують, що все, чим він займається, все, на що покладено життя, – дурниці. О, він може кивнути у відповідь. Але це буде механічний жест. Геній чекає навернення...» [8, с. 196]. Епізод, на якому зупинила свою увагу героїня, нагадує певні моменти з життя самої Ірен Роздобудько. У передмові до її «Переформулювання» (2007) письменниця Л. Воронина розповідає таке: «Суворі літературні метри поблажливо усміхалися до неї, плескали по плечу й бурмотіли: «Так-так, я переглядав (переглядала) твій детективчик. Ну що ж – цілком пристойно...» [9, с. 3]. За детективи, з яких починала, письменниці зовсім не соромно – усі вони мають підтекст. А отримавши своє справжнє навернення, почала «виламуватися з цієї детективної ніші й писати нестримно» [9, с. 3].

У романі «Амулет Паскаля» згадується ще один видатний учений. «Уяви, як було тяжко Галілею доводити натовпу невігласів те, що він знав, що довів математично і на що поклав життя! Уяви, з якою енергетикою він вигукнув свої останні слова про те, що «вона обертається!» [7, с. 97] – у запалі говорить Голка Джону, і вони ще деякий час розмірковують щодо недосконалості людини в цьому світі.

У зеленому блокноті пані Голки є запис про французького художника і скульптора Поля Гогена. Вона розуміє його прагнення жити на острові, де відсутня цивілізація, заради злиття з природою та «первісних кольорів і жінок із довгим кінським волоссям» [7, с. 124]. Про острів мріє також і Хелена з «Дванадцяти...» і врешті отримує можливість узяти дванадцять квитків туди: собі та Вітольду, а також десятьом послідовникам – людям із «жовтого будинку», з якими вона спілкувалася, і які назвали її «своєю», тобто такою, яка відчула навернення, як і вони. З розумінням пані Голка ставить і до героя фільму А. Тарковського «Ностальгія», який «зачинився в хаті з усією родинною на вісім років», адже «світ малий». А «щоби зрозуміти світ, достатньо одного Маркеса... Навіть достатньо одного роману «Сто років самотності»...» [7, с. 97]. Героїня вважає,

що цілісності немає, можна задовільнитися частиною і відчути гармонію.

У романі «Ранковий прибиральник» переінтерпретовано історію «Трьох товаришів» Е.М. Ремарка. Дружба молодих киян Михайла, Дмитра та Сергія була не менш міцною і щирою, ніж дружба німців Роберта, Готтфріда і Отто. «Три товариші... Я, Дмитрик і Серж...» [10, с. 31]. Дмитрик, на жаль, загинув – як і Готтфрід у Ремарка. Програміст Серж з родиною мешкає в Едмонтоні. Михайло, який тепер Майкл (він теж жив у США), з великим сумом пригадує минуле, випадково побачивши в одному з номерів, які він прибирає, книгу, видану 1964 року – таку саму, як була колись в нього вдома. «Я не можу втриматись і заглядаю в неї... Принаймні можна з'ясувати, якої національності новий гість, вірніше – гостя... Оце так! Я навіть присідаю на красоч ліжка... Ну хіба не жах! – я зовсім одвик від рідної кирилиці» [10, с. 30].

Тут знову ми бачимо цікавий зразок автоінтертекстуальності. Роман Ірен Роздобудько «Ранковий прибиральник» вже наступного року після виходу асимілювався з її романом «Шості двері». Нині вони видаються як окремо, так і однією книгою під назвою «Він: Ранковий прибиральник. Вона: Шості двері». Завдяки роману «Шості двері» читачі змогли дізнатися, хто ж вона – незнайомка, яка любила «барбариски», користувалася духами «Бузок», передавлювала зубну пасту посередині, як і Майкл, носила «якесь пташине пір'ячко» (так прибиральник готелю назвав її одяг, зазирнувши до шафи) і перечитувала «Трьох товаришів».

Жінка з незвичним ім'ям Анна-Марія «зробила себе сама», але за її успіхом у бізнесі, розумом і вродою стоїть самотня скривджена дівчинка, що так і залишилася жити в її душі, яка любить читати і дуже сумує за тими, кого любила і втратила. У час, коли стає нестерпно, вона малює двері і потрапляє в інші виміри. У дитинстві вона зустрічалася там з казковими персонажами, у дорослому віці – з близькими та друзями, яких вже немає.

Одного з її друзів звали Каліостро. Алюзивне ім'я літнього чоловіка, артиста цирку, відповідало його здібностям: він, як і справжній граф Каліостро (він же – Жозеф Бальзамо, герой роману А. Дюма), був чарівником, читав Нострадамуса і передбачив долю дівчинки. А його вірного друга – білосніжного папочка з рожевим хвостиком – звали Альфонсіно, можливо, на честь юного (вступив на престол у три роки) короля Кастилії XII століття, тобто маленький, але розумний. «Старий Каліостро, незважаючи на те, що кожного вечора був напідпитку, виявився інтелектуалом... Анна-Марія часом із подивом думала, звідки старий міг знати стільки дивних і заборонених для загального знання речей. Він міг годинами розмірковувати про романи Булгакова, декламувати вірші Рівери, як старих приятелів згадувати Пікассо чи Модільяні. А книжки... були видрукувані іноземними мовами. Анні-Марії здавалося, що сивий дивак – справжній Каліостро, який проживає на землі своє стонадцятье життя...» [11, с. 183].

Автоінтертекст дає змогу допитливому читачеві з'єднати епізоди з романів «Ранковий прибиральник» і «Шості двері» й отримати цілісну картину подій на Мальті. Ось як вони розгорталися у мальтійському готелі. У першу добу свого перебування в містечку Сент-Джуліанс Анна-Марія майже нічого не робила, а просто поринула у роздуми та спогади. «Це перша ніч у незнайомій країні. Анна-Марія ще не знає, що вона нази-

вається ПОВЕРНЕННЯ» [11, с. 252]. Майклові майже не було чого прибирати в її номері. «Ліжко, на мій великий подив, застелене. На спинках стільців нічого зайвого не висить. Біля дзеркала акуратно розставлена косметика. Нормально. Тут досить лише пройтися пилотягом...» [10, с. 30].

Наступного вечора прилетів Ларіон, син її подруги Ади – меланхолійний юнак, до безтями закоханий у Анну-Марію. Його чисте кохання нагадує таке ж щире платонічне почуття Желткова до Віри з роману О. Купріна «Гранатовий браслет». Прикраса для записку фігурує і в І. Роздобудько: Ларик віддає Анні-Марії коробку з її речами, які вона могла забувати в них удома протягом років – серед них і браслет. Звичайно, парубок оселився окремо, і друга ніч у молодій жінки теж пройшла у розмірковуванні над життям. «Вона нарешті зрозуміла, чому приїхала сюди: щоб не повернутися. Ні, вона, звичайно ж, повернеться назад, але – не повернеться. І це варто обміркувати» [11, с. 260]. І наступного ранку у її номері теж знов було чисто. Майкл навіть жартома удається до зухвалості. «Ба, тут узагалі не було чого прибирати... Я швидко застелив ліжко, не надто дбаючи про ідеально гладеньку поверхню ковдри (для громадянки колишнього Союзу – зійде!)» [10, с. 38].

Третьої доби все помінялося. Зателефонувала Ада і повідомила, що Ларика не стало через передозування наркотичних препаратів (на Мальті він провів менш ніж добу). Анна-Марія вшосте у житті намалювала помадою двері, через які потрапила у іншу реальність, ніби в «Хроніках Нарнії» К. Льюїса. Вранці вона прокинулася на підлозі з розсіченою губою і довго не могла прийти до тями. Прибираючи, Майкл побачив на тумбочці аспірин. «Напевно, застудилася... Я почав прибирати і витрусив із кошика порожню пляшку з-під вермуту «Чінзано»...» [10, с. 82]. Того ж дня він відкрив книгу Ремарка і підкреслив нігтем фразу: «він уже не знає, що робити з власним життям...»

Четвертої доби Анна-Марія вирішує нарешті втілити свою давню мрію: створити власну «маленьку країну», якій придумала назву «Коперна» (алюзія до «Пурпурових вітрил» Гріна – художнього твору, який Ірен Роздобудько перечитала колись безліч разів і знає напам'ять), адже її «справжня Коперна... пішла під воду часу, як Атлантида...» [11, с. 292]. Справжньою, звісно, була маленька країна дитинства. Там вона ще могла малювати двері від радості, а не у відчай, прикрашаючи їх, як «у книжці «Кіт у чоботях». Там завжди «перед сном бабуся читала «Вінні-Пуха». А коли подорослішала і виїхала до столиці, де життя закрутилося, як «чарівна парасолька в руках Оле-Лукойє», де вийшла заміж, і чоловік читав «улюбленого Камю», називаючи її снобкою, поступово дійшла до «синдрому Мартіна Ідена» (синдром досягнення цілі), і чарівні двері їй тепер були потрібні, щоб не збожеволіти. Молода жінка врешті вирішує, що «не все у світі – любов, є ще спокій», розлучається з чоловіком і, так само, як і пані Голка з «Амулету Паскаля», бачить Всесвіт у вигляді колекції матрьошок. «Спогади ховаються один в інший, як ляльки матрьошки» [11, с. 243]. Вона є такою ж «втікачкою», як і Голка: «їй треба було втекти, щоб не думати». Анна-Марія починає вести бізнесові справи, пов'язані із майбутнім пансіоном на березі Середземного моря, у якому спочатку «будуть відпочивати товстосуми, ... аби ще два-три сезони в ньому жили діти і самотні старі» [11, с. 278].

Того ранку прибиральник Майкл відчув заштрик ревностів – гостя з 713-го номеру не ночувала в готелі. А Анна-Марія

до нього не дійшла – так довго метушилася у пошуках перекладача для допомоги в укладанні угоди, що потім просто просиділа втомлена в маленькій кав'ярні, де, окрім неї, не було відвідувачів. А потім загадкова незнайомка взагалі з готелю виїхала. Анна-Марія раптом вирішила побувати у рідному місті. Там, де «як і колись – сто років тому! – лежали відбитки освітлених вікон. Гра в класики!» [11, с. 288] (алюзія до Хуліо Кортасара). Анна-Марія вже піднялася, «дострибала» до «верхніх класів» свого життя, але їй поки що не радісно від цього. Можливо, все попереду. І, на щастя, вона залишила свою книгу «Три товариші», де на останній сторінці написала номер свого міського київського телефону. Майкл пригадує: «Це – Оболонь!» [10, с. 155]. І збирається повертатися. Він ще не знає, що потім вони зможуть прилітати на Мальту коли завгодно. Адже Анна-Марія купила тут ділянку під забудову. Така діалогічність художніх текстів сприяє відчуттю цілісності, додає цікавості до творчого доробку письменниці.

Апеляція до власних творів, що написані раніше, поглиблює певні моменти й виконує інформативну функцію. У травелозі «Мандрівки без сенсу і моралі» Ірен Роздобудько використовує цікавий літературний прийом: пише листа до свого героя – Майкла з роману «Ранковий прибиральник». «Дорогий Майкле! ... Пишу тобі з Сент-Джуліанса, з того самого готелю і, можливо, з того самого номера, який ти прибирав... Тут, у цьому респектабельному готелі, як ти і розповідав, ... не зустрінеш ... жодного прибиральника... З'являтися на очі мешканців їм категорично заборонено. Тому тепер ясніше уявляю всі твої службові «злочини», які ти чинив у номері своєї загадкової незнайомки...» [12, с. 170].

У «листуванні» із власноруч створеним героєм письменниці торкається важливих питань. «Ти повернувся на нашу батьківщину і ставиш купу запитань... Нещодавно ти писав мені, що тебе вражають різного гатунку рейтинги, що друкуються у ... виданнях: ... «сто мільонерів» і таке інше. ... В багатьох цивілізованих країнах соромно хизуватися своїм багатством. ... А ще ти питав, чому, маючи статки, вони ніколи не розкошеляться на благо власної країни. ... Вони, як той лихвар, котрий, маючи «в панчосі» тисячу, ніколи не їсть досхочу» [12, с. 178].

Цей лист досить великий – письменниця ділиться багатьма враженнями про Мальту зі своїм героєм. У використанні постмодерністських прийомів Ірен Роздобудько «зайшла далі», ніж свого часу один з її улюблених авторів – Джон Фаулз. Англійський письменник лише «іхав поруч» зі своїм героєм у вагоні поїзда і «стояв під вікном» героїні (у романі «Жінка французького лейтенанта»), але не «спілкувався» з ними безпосередньо. Наприкінці листа письменниця просить героя вибачити її і ставить особисте питання: «Чи знайшов ти ту жінку з 713-го номера?» [12, с. 187].

Взагалі завдяки есеям і подорожнім нотаткам Ірен Роздобудько можна багато чого дізнатися про її світосприйняття і зрозуміти, чому те чи інше рішення вона прийняла у процесі створення своїх художніх творів. Тут виявляється цілком доречним її висловлювання «Коли сприймаєш світ у деталях, тоді і велике стає більш зрозумілим» [12, с. 7]. Зіставляючи «деталі», тобто погляди письменниці, її думки стосовно різних питань, можна скласти цілісну інтерпретацію її того чи іншого роману.

Наприклад, за допомогою «неправильної книги» Ірен Роздобудько «Одного разу» можна дізнатися, що мсьє Паскаль

є кимось на зразок особистого мага письменниці (звичайно, уявного), і свої злети й успіхи вона пов'язує з ним. Стосовно здійснення своєї давньої дитячої мрії про кіно вона пише: «... якимось дивом мені вдалося попрацювати сценаристом... Як і чому це сталося – відомо лише мсьє Паскалю – тобто тій чарівній і особисто моїй субстанції, до якої звертаюся у думках...» [13, с. 51]. Таким чином, чарівник Паскаль надає «путівку» у здійснення мрій не лише героям роману «Амулет Паскаля», а й усім, хто дійсно дуже прагне чогось. Адже, за П. Коельо, «коли чогось дуже хочеш – весь Всесвіт сприяє тому, щоб твоє бажання здійснилося».

Дві підряд мандрівки у далекі країни і стан астенії після такого виснаження й нескінченних безсонних ночей, як у пані Голки, були й у письменниці, що створила цю героїню. «... Дев'ять готелів за місяць і три-чотири зустрічі на день (у навушниках, з балаканиною) – це вже занадто для моєї астенії...». Роман «Амулет Паскаля» взагалі... наснився пані Ірен, у чому вона зізнавалася в інтерв'ю 2006 року, і відбулося це у новорічну ніч. «Все минається і нічого не має значення, крім друзів...» – співали музики в старій кав'ярні (епізод з роману «Амулет Паскаля»), і в своїх есеях Ірен Віталіївна неодноразово наголошує на цінності щирої дружби.

Без сумніву, Ірен Роздобудько є талановитою людиною, але якщо у основі роману лежить ще й власний досвід – такі сюжети пишуться з особливою щирістю й зворушливістю. Тремтливо й пронизливо, з тихою радістю і світлим сумом виписане перебування Анни-Марії у цирку, до якого вона потрапила восени 1982 року і одразу відчула себе на іншій планеті, а також її візит туди через роки і зустріч з улюбленим Каліостро у іншому вимірі, бо в реальному світі старого артиста вже не було. Виявляється, восени того ж року у донецькій квартирі Ірен Роздобудько пролунав телефонний дзвінок, і її запросили працювати шпехталмейстером, тобто оголошувати номери циркової програми. Всі привітні люди, які «віталися й підморгували, ніби подаючи сигнали своєї приналежності до іншої цивілізації...» [13, с. 48], з якими Ірен Роздобудько деякий час працювала, потім стали героями її роману «Шості двері».

Висновки. «Перегуків» fiction і non-fiction у письменниці багато, та обсяг статті не дає наразі змоги висвітлити всі важливі моменти.

Той факт, що інтертекстуальність є однією з найбільш яскравих рис поезики Ірен Роздобудько, говорить про високу культуру й неабиякі інтелектуальні здібності цієї авторки, а також про її «пошуки» обізнаного й ерудованого читача, який, окрім цікавого сюжету, помічав би і дещо приховане, тобто здатного «розкодувати» її майстерно створений подвійний код.

Перспективи подальших досліджень. Варто було б дослідити «творчий діалог» Ірен Роздобудько зі всесвітньо відомими філософами, адже письменниця на сторінках своїх творів неодноразово звертається до філософських ідей Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартра, А. Шопенгауера та інших.

Література:

1. Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика. Москва : Прогресс, 1989. 616 с.
2. Кристева Ю. Избранные труды : разрушение поэтики. Москва : РОССПЭН, 2004. 656 с.
3. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1986. 445 с.

4. Арнольд И. Стилистика. Современный английский язык : учебник для вузов. Москва : Флинта, 2002. 384 с.
5. Соколовська Ю. Інтертекстуальні особливості прози Ірен Роздобудько. URL : <http://psl.onu.edu.ua/article/view/129475>
6. Борхес Х. Л. Собрание сочинений. Т. 2. СПб : Амфора, 2011. 847 с.
7. Роздобудько І. Амулет Паскаля. Харків : Фоліо, 2007. 189 с.
8. Роздобудько І. Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя. Київ : Нора-Друк, 2015. 223 с.
9. Роздобудько І. Переформулювання. Київ : Нора-Друк, 2007. 240 с.
10. Роздобудько І. Ранковий прибиральник. Київ : Нора-Друк, 2015. 158 с.
11. Роздобудько І. Він: Ранковий прибиральник. Вона: Шості двері. Київ : Нора-Друк, 2005. 312 с.
12. Роздобудько І. Мандрівки без сенсу і моралі. Київ : Нора-Друк, 2011. 192 с.
13. Роздобудько І. Одного разу. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2014. 220 с.

Mironova N. Bakalenko I. Intertextuality as an integral part of the poetics of novels by Iren Rozdobudko

Summary. The article has been devoted to the description of the intertextual component of the poetics of the novels of the bright representative of modern Ukrainian literature - the writer Irene Rozdobudko. Her works are analyzed, in particular, those that were written at the beginning of the XXI century, because they are distinguished by the presence of numerous allusions, quotations, epigraphs, reminiscences. The novels

"Pascal's Amulet", "Morning Cleaner", "Twelve, or Raising a Woman in Unusable Conditions" and "The Sixth Door" revealed numerous intertextual connections with well-known works by foreign authors. Autointertextual echoes between the author's novels, as well as between her works of art and documentaries are considered. It is noted that intertextual inclusions in the structure of the literary text are an important technique of the writer's idiosyncrasy; they characterize her texts as open and generate new meanings. It can be seen that the precedent texts referred to by Irene Rozdobudko were the works of such authors as H.L. Borges, H. Cortázar, A. Dumas, J. London, J. Fowles, M. Kundera, C.C. Lewis, O. Green, E. Jelinek, O. Kuprin, V. Nabokov, G. Marquez, EM Remarque and others. It is emphasized that the assimilation of her own novels took place in harmony with each other and with such non-fiction works as "Reformulation", "Once" and "Journeys without Meaning and Morality", and is an interesting and successful decision of the author. It is emphasized that intertextuality is one of the central categories of literary criticism and it is concluded that intellectual fiction requires some preparation and leisurely deep reading, and the recipient's interpretation of the literary text may be more or less successful, complete, but not exhaustive. It is assumed that the most successful interpretation will be one that can comprehend the unique poetics of works of art by a particular author.

Key words: intertext, intertextuality, intertextual connections, foreign word, precedent texts.